

Raport asupra materialului ceramic de secol VI, rezultat în săpăturile de salvare din București, Calea Victoriei nr. 9

Eugen S. Teodor

În iunie 2004 am primit de la dr. Gh. Mănucu-Adameșteanu¹ două loturi de material ceramic, databil global în evul mediu timpuriu (secolul VI). Am să mă refer strict la materialul ceramic, grupându-l pe complexe sau contexte.

„Locuința 6”

Primul lot este compus din două fragmente superioare de oală-borcan, un fund de vas de același tip, un fragment de capac, toate acestea realizate prin modelare manuală, un fund de vas modelat la roata lentă și un fragment de tepsie realizat la roata rapidă, piesa din urmă fiind, după știința mea, un unicat până la această oră. Iată o sumară descriere a fabricației lor:

- fragment superior al unui vas-borcan (Pl. I/1), cu diametrul la gură de 12 cm.², realizat dintr-o pastă nisipoasă bine sortată (cu fire de cuarț mai mici de 1 mm), cu puțină mica (aceasta este nativă în argilele din zona Bucureștiului); modelarea este relativ îngrijită, în special pe fața externă, pe care se pot observa puține neregularități; pe interior se observă mai multe urme de retuș, efectuat cu degetele (degete mici!), pe sens cvasi-orizantal; arderea este incompletă, însă relativ bună, compoziția fiind compactă; mijlocul spărturii este cenușiu închis, fața externă fiind însă arsă la „roșu” pe 3 mm; arderea secundară împiedică o clasare fermă a culorii, însă se poate

¹ În vederea construirii unei clădiri pentru birouri, Compania Națională “Loteria Română” a demolat o clădire și anexele existente pe amplasamentul situat între Calea Victoriei nr. 9 și str. Ilfov nr. 5. În urma săpăturilor arheologice preventive efectuate în primăvara anului 2004, au fost identificate și degajate mai multe vestigii de arhitectură (biserici, tunele pentru evacuarea apelor) și complexe arheologice (locuințe, cuptoare, gropi menajere), care se eșalonează pe parcursul mai multor etape cronologice (secolele XV-XIX). Cele mai vechi complexe medievale fac parte dintr-un orizont de locuire databil în secolele XV-XVII, care suprapune un orizont ce conține materialele descrise mai jos.

Informații oferite de autorul cercetărilor arheologice, dr. Gh. Mănucu-Adameșteanu.

² Măsurătorile sunt date conform Sistemului Compas (Teodor E. 1996), diametrul gurii fiind dat pentru segmentul cvasi-orizantal, și nu pe exteriorul formeii, precum în practica uzuală de laborator.

face oricum afirmația că interiorul vasului a fost mult mai puțin ars, ceea ce sugerează arderea lui cu gura în jos (procedură specifică mai ales perioadei inițiale a „culturii Ipotești-Cândești”³); culoarea inițială a vasului pare să fi fost gălbui-roșcat;

- fragment superior dintr-un borcan (Pl. I/2), cu diametrul gurii de 11,7 cm, din multe puncte de vedere analog cu anteriorul, inclusiv forma și arderea secundară; există însă o serie de diferențe, respectiv o modelare încă și mai îngrijită, un relativ exces de nisip; arderea este incompletă, ambele fețe ale peretelui fiind arse oxidant, pe o grosime de 2 mm. (în concluzie, acest exemplar a fost ars cu gura în sus, neacoperită);

- capac de vas, fragmentar (Pl. I/3), modelat manual, cu diametrul butonului de apucare de 4,5 cm (butonul este și el fragmentar, elipsoidal, așa încât diametrul este greu de precizat; cifra ar putea fi mai mare); este realizat din aceeași pastă ca nr. 1, însă complet ars, în ciuda grosimii mari; suprafața exterioară este acoperită cu o angobă roșcată, parțial exfoliată, interiorul fiind gălbui, cu urme de aranjare cu spatula (lemn); fac imediat mențiunea că aceste forme, rare și în Câmpia Română, apar însă în aproape toate siturile secolului al VI-lea, absentând însă din cele slave (sau astfel considerate), inclusiv pentru secolul al VII-lea;

- fund de vas, cu diametrul de 8,1 cm (Pl. I/4); modelat manual din pastă ceramică nisipoasă, dar de foarte bună calitate; în ciuda grosimii profilului, la bază (caracteristică uzuală a ceramicii „Ipotești-Cândești”), arderea este completă, gălbui-cărămiziu; la interior se zăresc firișoare alburii, rezultate din descompunerea unor vegetale (stocate în recipient);

- fund de vas cu diametrul de 10,5 cm (Pl. I/5) modelat pe roata lentă (însă perfect simetric), dintr-o pastă nisipoasă, cu mică, cu sortare în general bună (boabe de siliciu de până la 2 mm), însă, izolat, și cu pietricele de până la 6 mm); ceramică densă, compactă, bine arsă (brun roșcat de fețe, cu miez roșcat); fragmentul ar putea aparține, teoretic, și orizontului

³ Conceptul cultural este din ce în ce mai greu sustenabil, dar deocamdată nu avem nimic „la schimb”; între arealele vestice și estice ale culturii au putut fi identificate mult mai multe decât cele enumerate de „nașul” culturii (Teodorescu 1964).

„Dridu”, în lotul primit existând și două fragmente care aparțin certamente acestuia;

- fragment de tipsie (formă cunoscută în literatura de specialitate și ca „tăviță slavă”; v. Pl. I/6), cu diametrul superior de 16,5 cm., confecționată dintr-o pastă nisipoasă, însă foarte fin sortată, cu aceeași mică (cea ce o declară produs local); dimensiunile și forma sunt absolut tipice pentru acest gen de piese, cu mențiunea că buza este șanțuită discret, înclinată spre interior.

Un al doilea lot cu materiale, provenind din aceeași locuință 6, cuprinde numai fragmente ceramice mici, „atipice”. Acest al doilea lot, deși nu mai necesită alte desene, sau multe comentarii suplimentare, este important fiindcă masa celor circa 30 de fragmente ceramice confirmă cele deja scrise, oferind însă o cu totul altă bază statistică. Se confirmă preponderența ceramicii modelate manual (un singur fragment se datorează roții olarului). Tipurile de fabricație sunt cele deja amintite, fiind, în esență, două: nisipoasă cu sau fără adaos de pietricele (de mărimi până la 3 mm). Este cu totul remarcabilă – trebuie să o spun din nou – absența ceramicii pisate în pasta vaselor din acest complex.

Sunt de evidențiat vreo câteva situații: în primul rând o bază de tip „ogival” (interiorul se termină în formă de ogivă), foarte gros (25 mm. la centru!), însă, cu totul surprinzător, cu ardere completă, la gălbui-cărămiziu, ceea ce presupune o ardere neobișnuit de bună (lungă, în esență). Piesele cu ardere incompletă nu lipsesc nici în acest lot, dar numărul remarcabil de obiecte cu o modelare îngrijită și ardere completă se constituie în caracteristica globală – destul de neobișnuită pentru peisajul epocii. Se mai remarcă un fragment ceramic provenit din panoul inferior al unei oale-borcan, care prezintă, numai pe exterior, urme verticale de retuș cu spatula, fapt relativ neuzual.

Calea Victoriei 9, „sub Locuința 4”

Lotul este relativ generos, numărând trei jumătăți superioare de vas (din care una lucrată la roata rapidă) și patru baze de vas-borcan (această atribuire – cu toată incertitudinea, natural, datorită fragmentarității; din care un exemplar lucrat la roata rapidă) și un bol fragmentar, lucrat cu mâna.

- jumătatea superioară a unui vas borcan decorat cu două incizii orizontale (Pl. I/7), modelat la roata rapidă, modelarea fiind de foarte bună calitate (factorul grosime a

peretelui/diametru este neobișnuit de mic: 4,3 mm grosimea; diametrul = 17,5 cm; raportul = 0,02457); pasta nisipoasă este bine sortată (până la maxim 1 mm) și compactă; arderea secundară relativ puternică, produsă după spargere, previne precizarea exactă a culorii (care pare, totuși, un cenușiu-gălbui);

- baza și o parte a peretelui inferior de la un alt exemplar lucrat la roata rapidă (Pl. I/13), cu o fabricație foarte asemănătoare; acest exemplar, însă, provenind de la un borcan cu dimensiuni mai mici (diametrul bazei este 7,5 cm.), are angobă la exterior; unele zone sunt puternic arse secundar (și de această dată după spargere), însă culoarea originală – galben-roșcat deschis – poate fi precizată;

- buză și umăr dintr-un borcan de tip arhaic (ceea ce am numit „aspectul Târgșor”⁴), cu buză scurtă, verticală (Pl. I/10), modelat manual, relativ îngrijit, din pastă nisipoasă, bine sortată, în amestec cu cioburi pisate mărunț (max. 1,5 mm), adăugate în cantitate relativ mare; pe fața interioară – câteva urme de degete, și acestea de dimensiuni mici; pentru comparație, indicele de grosime al acestui obiect este 0,0968 (9 mm grosime la un diametru de 9,3 cm)

- mic fragment din buza unui recipient asemănător cu cel anterior, din pastă nisipoasă fără cioburi pisate, cu ardere incompletă (marginii de 2 mm, de pe fiecare parte, sunt gălbui-roșcate, cu miezul cenușiu-negricios);

- fragmente din buza și umărul unui borcan realizat prin modelare manuală de bună calitate (Pl. I/9), dintr-o pastă cu puțin nisip, dar cu adaos masiv de pietricele (maxim 6 mm,

⁴ Teodor E. 2001, p. 138-140. Se numește „aspectul Târgșor” doar fiindcă acolo aspectul pare extrem de caracteristic (Teodorescu 1974, fig. 3/4; Diaconu Gh. 1978, fig. 3/4, 5, reprezentând jumătate din formele publicate). Forme de acest fel pot fi întâlnite în multe dintre siturile epocii, de ex. Băleni (nepublicat), Budureasca 4 și 5 (nepublicate, dar prezente în expoziția Muzeului Județean Prahova), Dulceanca I (Ferche 1974, fig. 52/4, 7, 70/2), Ipotești (Roman & Ferche 1978, fig. 4/3), Străulești (Teodor D. 1994, fig. 5/4), Vadu Codrii (Nica 1994, fig. 2/2). Deși consider că aceste forme sunt o moștenire arhaică, relativ frecventă pe suprafețe mari, în centrul și estul Europei (în Ucraina, Polonia și Slovacia „datează” orizonturile de la sfârșitul secolului V și prima jumătate a sec. VI; v. Rusanova 1973, tabelul de la p. 20; Parczewski 1993, *passim*; Fusek 1994, în special tabelul de la p. 109), cronologia acestor piese, enumerate mai sus, acoperă probabil tot spectrul temporal al culturii Ipotești-Cândești; Băleni, Ipotești și Străulești reprezintă destul de sigur etape timpurii, dar Dulceanca I, și în special Vadu Codrii, fac referire la etapele târzii.

filiforme), al căror număr și mărime contrastează cu finețea modelării (indice de grosime 0,0383, respectiv grosime perete, măsurată la umăr, de 4,6 mm, la un diametru la gură de 12 cm); culoare roșcată, omogenă; fisuri anterioare spargerii, care par a se datora nu atât arderii (complete), ci probabil procesului de uscare incomplet (recipientele insuficient uscate se crapă în procesul arderii);

- fragment din baza unei oale-borcan, cu modelare foarte îngrijită (Pl. I/12), posibil cu roata lentă (în cazul în care așa ceva există⁵); grosimea mică a bazei recomandă și ea utilizarea roții pentru modelare; pasta nisipoasă cuprinde și puține cioburi pisate, în general mici (sub 3 mm) sau foarte mici; arderea este uniformă, la brun-roșcat;

- fragment din baza lărgită a unui borcan (Pl. I/11), modelat manual, din pastă nisipoasă fină, cu pigment roșu (șamotă); dublă ardere secundară, una albicioasă, la exterior, fiind de natură funcțională (gătirea prin expunere laterală, în cuptor), o alta negricioasă, produsă după spargere);

- fragment din baza unui borcan (neilustrat) fără talpă, nisipoasă, cu pietricele care accidental pot avea până la 3 mm, modelat manual, însă foarte îngrijit (și cu aceeași bază subțire la care suspectam anterior utilizarea roții; prezumția nu funcționează în acest caz, cu clare amprente de degete); ardere completă, brun-roșcată;

- baza unui vas mic (diametrul bazei este de 6,2 cm), modelat manual, destul de îngrijit, dintr-o pastă cu exces de nisip, dar cu sortare bună; ardere completă, cărămizie; forma ogivală a interiorului, profilul gros, cât și „talpa”, nu sunt rezultatul lipsei de îndemânare, ci al respectării unei „rețete” tradiționale, relativ frecventă în epocă, în același areal;

- fragment din buza și peretele unui bol mic (forma este extrem de rară, în epocă), din pastă compactă, cu mica, însă și cu pietricele relativ mari (până la 4 mm), relativ numeroase; ardere incompletă, cu fețe gălbui-cărămizii; urme de retuș cu spatula de lemn, pe interior.

Calea Victoriei 9, groapa 5

⁵ În trecut am contestat existența unei asemenea unelte, pentru secolul VI, în baze pur raționale (nu ar avea rost să utilizezi roata lentă, atâta vreme cât ai acces la serviciile specializate ale unui olar; exact aici poate apare slăbiciunea enunțului, fiindcă nu este deloc sigur că comunitățile nord-dunărene își puteau asigura *tot timpul* astfel de servicii).

Sunt prezente 16 fragmente ceramice, din care marea majoritate fac parte, cu certitudine, din cultura materială a secolului al VI-lea. Cu excepția unui fragment mărunț de la o ansă, reprezentând destul de sigur un import (pasta caolinoidă sugerează *Scythia Minor*), restul reprezintă fragmente ceramice modelate manual, cu caracteristici de fabricație similare celor descrise pentru complexe anterioare: pastă nisipoasă, cu sau fără pietricele (în general mai mici de 3 mm), arse complet sau nu; nici pe acest mic lot ceramic nu a fost sesizată prezența ceramicii pisate, ceea ce apropie materialul acestui complex de Locuința 6. Se remarcă un fragment cu așa-numitul „decor involuntar”, reprezentat în fapt de urme de retuș cu o spatulă de lemn (nu foarte bine finisată, fibra lemnoasă lăsând mici incizii), cu tușă cvasi-orizontală.

Sunt prezente și două fragmente de „vălătuci”, din pastă uzuală (nisipoasă, cu mică, fără ceramică pisată). Obiecte elipsoidale, de dimensiuni și forme concrete variabile (cvasi-cilindrice, de pildă), sunt asociate de obicei cuptorului, sporind capacitatea de înmagazinare a căldurii.

Comentarii generale

Lotul ceramic analizat este prea restrâns pentru a permite comentarii detaliate sau o cronologie, alta decât apartenența la orizontul cultural îndeobște numit „Ipotești-Cândești”. Absența datelor asupra contextului arheologic face eventualele comentarii și mai dificile. Rugând cititorul să țină cont de aceste enunțuri, am să încerc totuși să exprim ceea ce cred astăzi, prin prisma datelor acumulate despre conținutul cultural al secolului VI d.Chr. în regiunile sud-carpătice.

Absența pastei ceramice cu cioburi pisate, în două complexe din trei, este o ciudățenie, prin comparație cu relativ numeroasele cercetări anterioare din perimetrul orașului București. Chiar și în cazul celui de al treilea complex, compoziția pastei este net distinctă de un alt lot ceramic bucureștean, studiat în laborator relativ recent, cel de la Militari-Câmpul lui Boja; în acest din urmă caz, pasta ceramică având în compoziție cioburi pisate (în majoritatea cazurilor grosier și extrem de vizibil) reprezentând majoritatea.

Într-o lucrare mai veche am scris că situl de la Ciurel poate fi suspectat că ar fi adăpostit o comunitate de origine vestică, probabil vest-munteană. Argumentul de atunci era cel morfologic. Iată că acum apare un al doilea caz în care filiația occidentală poate fi argumentată, de această dată în baza tradiției olăriei „casnice”, care

folosește rețete uzuale în bazinul Vedea-Teleorman (pe care îl cunosc inclusiv din săpături personale, la Copăceanca-Teleorman).

Situația descrisă sugerează două momente distincte în evoluția așezării, unul (Loc. 6 și groapa 5) în care noii veniți urmau încă formulele tehnologice moștenite în teritoriul de baștină, și un al doilea, în care sunt deprinse practicile uzuale în perimetrul cultural al Dâmboviței inferioare, pe calea cea mai simplă a aculturației, cea a exogamiei (în toate cazurile în care s-a putut face determinarea, amprenta degetului sugerează că manufacturierul era femeie).

Din punct de vedere cronologic, aș fi tentat să includ situl de pe Calea Victoriei 9 în categoria celor timpurii, respectiv undeva la granița secolelor V-VI. Prezența unor forme rare, precum un capac și un bol, într-un lot ceramic restrâns, recomandă o datare timpurie; argumentul este destul de simplu, și anume că aceste forme începuseră, încă din secolul III, un proces lent de extincție, complet spre finalul veacului VI. Cât despre „tăvița slavă” (forma a intrat astfel în literatură), evoluția ei în Muntenia și în teritoriile slave este divergentă: frecventă la început, dar tot mai rară apoi (dispare în secolul VII), în primul caz, și vice-versa, o prezență extrem de palidă (și discutabilă) pentru secolul VI, apoi un progres continuu până în secolul VIII, fiind încă în uz câteva secole mai târziu, pentru teritoriile slave „clasice” (cu ghilimele, fiindcă teorii noi, bulversante, fac din Dunărea Inferioară patria originară a slavilor; nu vom dezbate aici un subiect atât de delicat). Pentru cei avizați, originea dunăreană a tipsiilor nu mai este un subiect de dezbateră⁶, iar apariția acestui exotic exemplar, lucrat la roată, nu face decât să ofere un nou argument (dacă mai era nevoie).

Ar mai fi de adăugat aici contrastul paradoxal dintre structura tehnologică foarte „primitivă”, în care produsele realizate pe roata olarului se află undeva sub 10%, și fabricația și modelarea foarte îngrijite, ceea ce particularizează așezarea surprinsă prin cercetare de salvare pe Calea Victoriei 9. Pe de altă parte, poziția topografică este absolut tipică, pe terasa stângă a Dâmboviței. Deși elementele de datare „sigură” lipsesc, combinația dintre tehnicile de fabricație și spectrul tipologic recomandă o datare timpurie, poate chiar înaintea sfârșitului veacului al V-lea, într-un moment care ar putea fi descris prin dezorganizarea producției ceramice, datorită dispariției elementului germanic, și înaintea reorganizării producției ceramice, pe noi baze (ceramică exclusiv arsă oxidant), probabil în anii lui Iustin și în prima parte a domniei lui Iustinian. Memoria vechii

⁶ Curta 2001, p. 297, fig. 72.

producții ceramice dăinuia, încă, fiind produse forme funcționale specifice perioadei anterioare (capac, bol). În același timp, se generează noi produse, specifice veacului VI, precum tepsia.

Am să închei aici, fără clasicele „analogii”, fiindcă lotul ceramic, restrâns și fragmentar, ar putea avea virtual oricâte analogii, în special în Câmpia Română.

Bibliografie

- Curta 2001 Florin Curta, *The making of Slavs*, Cambridge 2001.
- Diaconu 1978 Gh. Diaconu, Elemente timpurii ale culturii romanice la Târgșorul Vechi, **SCIVA**, 29, 1978, 4, p. 517-527.
- Fusek 1994 Gabriel Fusek, *Slovensko vo včasnოსlovenskom období*, Nitra 1994.
- Nica, E. Deleanu 1994 Marin Nica, Elena Deleanu, Câteva date despre așezările din sec. VI și XVI de la Piatra-sat (jud. Olt), punctele «Nucet» și «Vadu Codrii», **SCIVA**, 45, 1994, 1, p. 61-70.
- Roman, Ferche 1978 Petre Roman, Suzana Dolinescu-Ferche, Cercetările de la Ipotești (jud. Olt) (observații asupra culturii materiale autohtone din sec. al VI-lea în Muntenia), **SCIVA**, 29, 1978, 1, p. 73-93.
- Rusanova 1973 I. P. Rusanova, *Slavjanski drevnosti VI-IX vv. meždu Dneprom i Zapadnym Bugom*, Moskva 1973.
- Teodor D. 1994 Dan Gh. Teodor, Slavii la nordul Dunării de Jos în secolele VI-VII d. H., **AM**, 17, 1994, p. 223-251.
- Teodor E. 1996 Eugen S. Teodor, *Sistemul Compas. Studiu de morfologie analitică numerică, aplicat ceramicii uzuale din perioada de migrație a slavilor*, București 1996.
- Teodor E. 2001 Eugen S. Teodor, *Ceramica de uz comun din Muntenia de la sfârșitul veacului al V-lea până la mijlocul veacului al VII-lea*, teză de doctorat; integral on line (www.mnir.ro/publicat/teze)
- Teodorescu 1964 Victor Teodorescu, Despre cultura Ipotești-Cândești în lumina cercetărilor arheologice din nord-estul Munteniei (regiunea Ploiești), **SCIV**, 15, 1964, 4, p.

Teodorescu 1971

485-503.

Victor Teodorescu, O nouă cultură arheologică recent precizată în țara noastră: cultura Ipotești-Cândești (sec. VI-VII), *Sesiunea de comunicări științifice a Muzeelor de Istorie*, dec. 1964, vol. 2, București 1971, p. 104-128.

Brief reference about VIth Century potsherds from rescue diggings in Bucharest, Calea Victoriei 9

Abstract

The pottery, coming from diggings made by Dr. Mănucu-Adameșteanu, in Bucharest downtown, was received for study in June 2004. From three different contexts, from related locations, there are environ 60 fragments, that is quite few for a confident overview. Nevertheless, the Bucharest area is well known, making possible some comments.

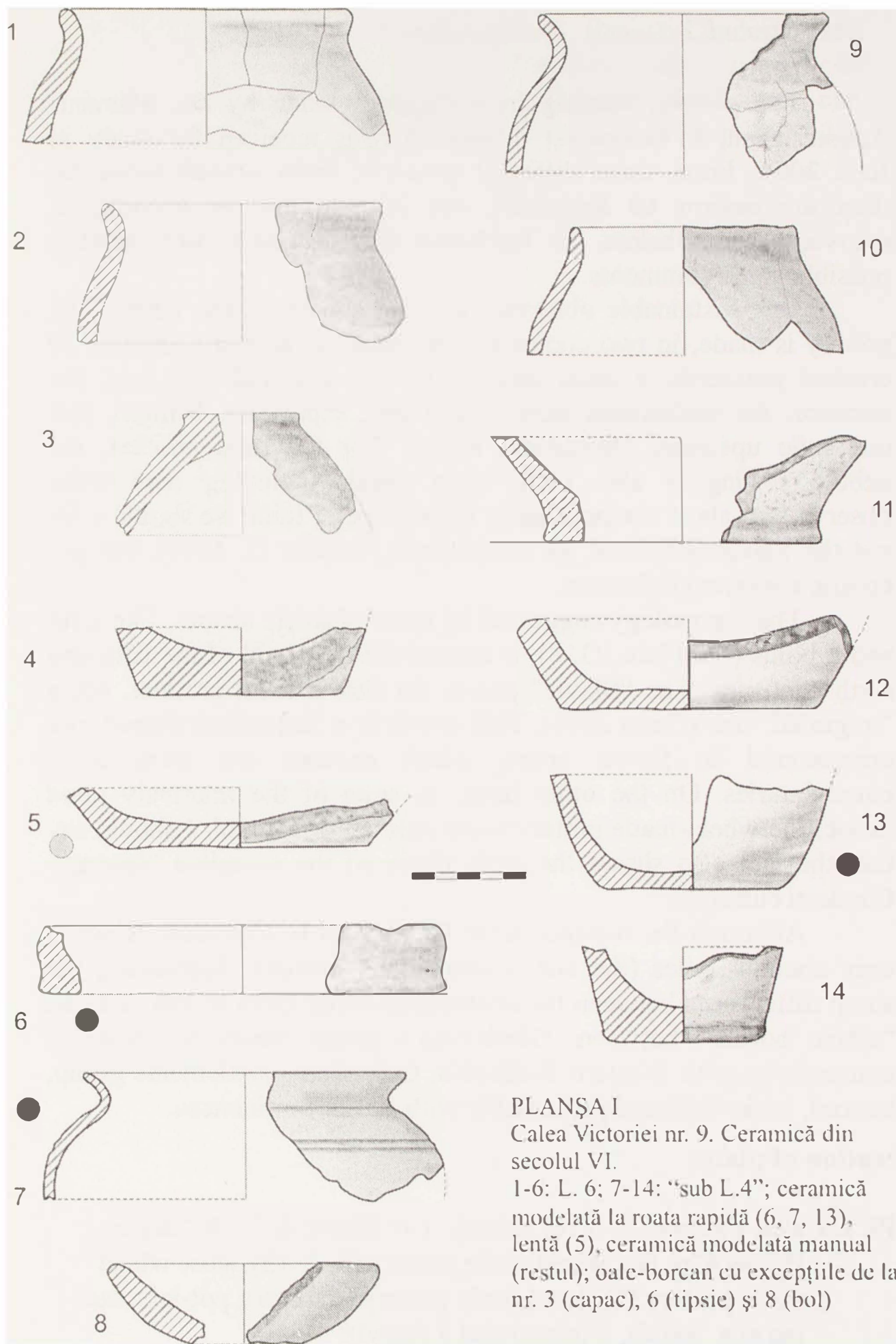
One sustainable observation is the quality of the fabric. The pottery is made, in two contexts from three, without the addition of crushed potsherds, a usual practice for the area and time (see, for instance, the settlements from Ciurel and, especially, Militari, just one mile upstream Dâmbovița River). For the third context, the pebble sorting is also better than usual. Including here older observations about the pot shapes from Ciurel, I think we should infer not the Slavic influence, as accustomed (Teodor D. 1994), but per contra, a western influence.

The chronology suggested by some obsolete shapes, like a lid and a bolus (see Plate I/3, 8), is around the threshold of the fifth and sixth centuries. The “Slavic” pan is for sure a local product, not a “migrated” one (Curta 2001). This one (I/5) is fast-wheel shaped, not encountered in Slavic areas, which excuses me from other commentaries. On the other hand, in spite of the relatively good fabric, the wheel-made pottery sums only 10% from all. I should say that the fact also shows the early phase of the so-called “Ipotești-Cândești culture”.

Although the distance from Dâmbovița to Colentina River is only about 4 miles (the last is streaming Northern Bucharest), the sharp differences between the settlements along them recommend an “ethnic border” between. Dâmbovița’s group trends to show up connectivity with Western Wallachia; Colentina’s settlements group, instead, looks wild and presumably with Eastern influences.

Caption of plates

Pl. I. Calea Victoriei 9. 6th c. pottery. 1-6: House 6; 7-14: “under House 4”p; fast wheel made pottery (6, 7, 13), slow wheel made pottery (5), hand made pottery (the rest); pot-jars, but the nos. 3 (lid), 6 (plate) and 8 (bowl).

PLANȘA I

Calea Victoriei nr. 9. Ceramică din secolul VI.

1-6: L. 6; 7-14: "sub L.4"; ceramică modelată la roata rapidă (6, 7, 13), lentă (5), ceramică modelată manual (restul); oale-borcan cu excepțiile de la nr. 3 (capac), 6 (tipsie) și 8 (bol)